

Date: 5th October-2026

IMPORT TOVARLARI BOJXONA QIYMATI KEYINCHALIK
TUZATILGANDA TANNARX VA SOLIQ HISOBINI MUVOFIQLASHTIRISH

Qudratbek Sodiqbek o'g'li

RANCH texnologiya universiteti, o'qituvchi-stajyor

E-mail: qudratbekshonazarov7@gmail.com

Annotatsiya. Tezida import tovarlari bojxona qiymatining keyingi tuzatishlarini hisobga olish algoritmi va analitik registr taklif etilgan. Me'yoriy qiyoslash hamda shartli hisob-kitob orqali qo'shimcha boj, qoplanadigan qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) va haqiqiy xarid xarajatlari ajratilgan. Bojni sotilgan tovarlar va ombor qoldig'iga taqsimlash hisob siyosati hamda tegishli davr shartlari bilan asoslangan. Metodikaning amaliy samaradorligi korxona hujjatlarida tekshirilishi lozim.

Kalit so'zlar: import tovarlari, bojxona qiymati, keyingi tuzatish, tannarx, import QQS, hisob siyosati, analitik registr.

Muammoning qo'yilishi

Bojxona qiymatining keyingi oshishi import tovari tannarxini har doim ham ayni summaga oshirmaydi. Bojxona bahosi to'lovlarni hisoblashga xizmat qiladi; buxgalteriya tannarxi esa tan olish mezonlariga javob beradigan xarid xarajatlaridan shakllanadi [1, 301–305-moddalar; 2, 14–15-bandlar]. Baholash tuzatishi yetkazib beruvchi qarzini o'z-o'zidan ko'paytirmaydi. Haqiqiy qo'shimcha xarajat mavjudligi shartnoma, invoices yoki boshqa boshlang'ich hujjat bilan tekshiriladi.

Ibáñez Marsilla bojxona qiymati va foyda solig'i maqsadidagi zaxira qiymati bog'liqligini hamda tarkibiy farqlarini tahlil qiladi [6]. Wang, Hulstijn va Tan hisobdagi qiymat aylanishi tamoyillarini bojxona ma'lumotlari sifatini nazorat qilishga tatbiq etadi [7]. Mazkur tezis ushbu yondashuvlarni keyingi tuzatishning tovar pozitsiyasi, hisob davri va hisob yozuvi bilan bog'lanishiga moslashtiradi.

Maqsad va tadqiqot usuli

Maqsad — keyingi bojxona tuzatishini sabab, to'lov turi, tovar harakati va hisob davri bo'yicha izohlaydigan hisob tartibini ishlab chiqish. Obyekt — O'zbekistonda qayta sotish uchun tovar import qiluvchi korxonalar operatsiyalari; predmet — tuzatishning tannarx, xarajat va QQS hisobida aks ettirilishi. Hududiy cheklov yo'q. Xomashyo, ishlab chiqarishga berilgan materiallar va asosiy vositalar bu tezis doirasida o'rganilmaydi.

Me'yoriy qiyoslash, hujjatlar rekvizitlarini solishtirish va shartli hisoblash qo'llanildi. Bitta bir xil tovarlar partiyasi modellashtirildi. Bu real korxona natijasi emas; tekshiruv mezonlari — to'lovlar yig'indisining qarorga tengligi, ikki marta xarajat tan olinmasligi va sotilgan hamda qolgan qism ulushlarining to'g'ri ajratilishidir.

Misolda hisob siyosati xaridga tegishli bojni tovar tannarxiga kiritishni nazarda tutadi. 4-sonli buxgalteriya hisobi milliy standarti (BHMS)ning 30-bandi qayta sotiladigan tovarlarni xarid qiymatida hisobga olib, tegishli xarid xarajatlarini davrning sotish xarajatlariga kiritish variantiga ham ruxsat beradi [2, 30-band]. Ushbu variantda quyidagi

Date: 5th October-2026

tannarx taqsimoti o'zgartirmasdan qo'llanmaydi; registrda davr xarajatlari alohida ko'rsatiladi.

Hisoblash natijalari

Shartli partiya 1 000 dona bir xil tovardan iborat; 700 dona sotilgan, 300 dona omborda. Bojxona qiymati 200 mln so'mga oshirilgan, yetkazib beruvchi narxi va haqiqiy xarajatlar o'zgarmagan. Boj stavkasi shartli 5 foiz, QQS stavkasi 12 foiz; aksiz va imtiyoz yo'q. QQSni to'liq hisobga olish shartlari bajarilgan, tuzatish joriy davrga tegishli deb qabul qilingan [3, 254, 258 va 266-moddalar].

1-jadval. Qo'shimcha to'lov va uning taqsimoti

Element	Hisoblash	Mln so'm
Qo'shimcha boj	$200 \times 5\%$	10,0
Ombor qoldig'iga tegishli boj	$10 \times 30\%$	3,0
Sotilgan tovarlarga tegishli boj	$10 \times 70\%$	7,0
Qoplanadigan import QQS	$(200 + 10) \times 12\%$	25,2
Jami qo'shimcha to'lov	$10 + 25,2$	35,2

Manba: muallifning shartli hisob-kitobi. 3 va 7 mln so'm 10 mln so'mlik bojning tarkibiy qismlari; jami to'lovga takror qo'shilmaydi.

Misol shartlarida partiya tannarxi 10 mln so'mga oshadi; 200 mln so'mlik baholash qo'shimchasi haqiqiy xarid majburiyati bo'lmagani uchun tannarxga qo'shilmaydi. Qoplanadigan 25,2 mln so'm QQS alohida yuritiladi. Agar tuzatish ilgari tan olinmagan haqiqiy xarajatni aniqlasa yoki QQS qonuniy ravishda qoplanmasa, tannarxga ta'sir qayta baholanadi.

Qabul qilingan hisob siyosati sharoitida bojning hammasini omborga yozish qoldiqni 7 mln so'mga oshirib, sotilgan tovarlar tannarxini shuncha kamaytiradi. Bojni to'liq joriy xarajatga yozish esa qoldiqni 3 mln so'mga kamaytiradi. Ushbu xulosa BHMSning 30-bandi bo'yicha boshqa hisob siyosatini tanlagan korxonalarga avtomatik tatbiq etilmaydi.

Muallif taklif etayotgan algoritm va registr

Algoritm olti bosqichni birlashtiradi: 1) tuzatish sababini va haqiqiy xarid majburiyatini tekshirish; 2) boj, aksiz, QQS, jarima va boshqa to'lovlarni ajratish; 3) hisob siyosati bo'yicha tannarxga tegishlilikni aniqlash; 4) hisob davrini belgilash; 5) tegishli bojxona yuk deklaratsiyasi (BYD) satri va tovar harakati bo'yicha taqsimlash; 6) registrni qaror hamda hisob yozuvlari bilan solishtirish. Jarima va boshqa summalar to'lov nomi bilangina tannarxga kiritilmaydi; ularning iqtisodiy mazmuni tekshiriladi.

Registr uchun shartli rekvizitlar: partiya P-01; nomenklatura T-01; dastlabki BYD-01/1; invoys I-01/1; tuzatish hujjati K-01, 15.03.2026. Namuna uchun eski bojxona qiymati 500, yangi qiymat 700 mln so'm deb belgilandi; farq — 200 mln so'm. Sabab kodi B1 — haqiqiy xarid xarajati o'zgarmagan bojxona baholash tuzatishi. K-01ning BYD-01/1 va T-01ga bog'langan qiymat yozuvlari 2-jadvalda keltirilgan.

Date: 5th October-2026

2-jadval. Analitik registrning to'ldirilgan qiymat yozuvlari

Yozuv	Tovar harakati	Mln so'm	t	Debe	Kredit
Qoldiqqa tegishli boj	300 dona	3,0		2910	6410
Sotilgan qismga tegishli boj	700 dona	7,0		9120	6410
Qoplanadigan import QQS	Partiya bo'yicha	25,2		4410	6410

Manba: muallifning registr namunasi; hisobvaraqlar 21-sonli BHMSga asoslangan [4]. Hujjat identifikatorlari, sana va qiymatlar shartli.

2910 — ombordagi tovarlar; 9120 — sotilgan tovarlar tannarxi; 4410 — budjetga soliqlar va yig'imlar bo'yicha bo'nak to'lovlari; 6410 — budjetga to'lovlar bo'yicha qarz. Boj va QQS uchun alohida analitika ochiladi. QQS hisobga olish shartlari bajarilganda Dt 6410 — Kt 4410 yozuvi beriladi [4]. Bojxona depozitiga oldindan to'lov bosqichlari misolda keltirilmagan.

Registrda yozuvni tayyorlagan va tasdiqlagan shaxs, to'lov holati hamda QQSni hisobga olish sanasi ham saqlanadi. Boj va QQS yig'indisi 35,2 mln so'mlik qaror bilan, boj taqsimoti esa $3 + 7 = 10$ mln so'm bilan tekshiriladi. Partiyalar aralashganda sotilgan ulush korxonaning zaxiralarni hisobdan chiqarish usuliga muvofiq aniqlanadi; 70/30 nisbat har qanday partiyaga qo'llanmaydi.

Hisob davri va metodikaning chegaralari

Qaror kelgan sana hisob davrini yakka o'zi belgilamaydi. Yangi majburiyat, hisob bahosi o'zgarishi va oldingi davr xatosi farqlanadi. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) bo'yicha hisobotda oldingi davrning muhim xatosi aniqlansa, IAS 8ning retrospektiv tuzatish talablari baholanadi [5, 42–47-bandlar]. Milliy hisob yozuvlari BHMSga muvofiq belgilanadi; ikki tizim avtomatik tenglashtirilmaydi.

Metodik hissa — tuzatishning sababini uning hujjati, tovar pozitsiyasi, hisob davri va yozuvi bilan yagona registrda bog'lash. Umumiy solishtirish g'oyasining ilk bor yaratilgani yoki amaliy samaradorlik isbotlangani da'vo qilinmaydi. Qoplanmaydigan QQS, aralash tovarlar, qaytarish va nizoli majburiyatlar alohida sinovni talab qiladi.

Xulosa va takliflar

Bojxona qiymatining keyingi tuzatishini hisobga olishda baholash qo'shimchasi, haqiqiy xarid xarajati va soliq majburiyati ajratilishi zarur. Shartli misolda 200 mln so'mlik tuzatish partiya tannarxini 10 mln so'mga oshirdi; uning 7 mln so'mi sotilgan tovarlar, 3 mln so'mi ombor qoldig'iga tegishli bo'ldi. 25,2 mln so'm QQS tannarxdan ajratildi.

Korxonalarga algoritm va registrni hisob siyosatiga moslab, tanlangan import partiyalarida sinash tavsiya etiladi. Sinovda izohlanmagan tafovutlar, takror xarajatlar, noto'g'ri taqsimot va solishtirishga sarflangan vaqt baholanadi. Natijalar qayta sotiladigan tovarlar doirasida talqin qilinadi; boshqa tovar-moddiy zaxiralar guruhlariga tatbiq etish alohida tekshiriladi.

Date: 5th October-2026

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi. 20.01.2016. 301–305-moddalar. URL: <https://lex.uz/docs/-2876354>.
2. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. 4-sonli BHMS «Tovar-moddiy zaxiralar». Ro‘yxat raqami 3259, 30.06.2020. 14–15 va 30-bandlar. URL: <https://lex.uz/docs/-4890446>.
3. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. 30.12.2019. 254, 258 va 266-moddalar. URL: <https://lex.uz/docs/-4674902>.
4. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. 21-sonli BHMS «Xo‘jalik yurituvchi subyektlarda buxgalteriya hisobining hisobvaraqlar rejasi va uni qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma». Ro‘yxat raqami 3593, 27.12.2024. URL: <https://lex.uz/docs/-7282737>.
5. IFRS Foundation. IAS 8: Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors. 2022. 42–47-bandlar. URL: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2022/issued/part-a/ias-8-accounting-policies-changes-in-accounting-estimates-and-errors.pdf>.
6. Ibáñez Marsilla S. Towards customs valuation compliance through corporate income tax // World Customs Journal. 2011. Vol. 5, No. 1. P. 73–88. DOI: 10.55596/001c.92453.
7. Wang Y., Hulstijn J., Tan Y.-H. Data quality assurance in international supply chains: An application of the value cycle approach to customs reporting // International Journal of Advanced Logistics. 2016. Vol. 5, No. 2. P. 76–85. DOI: 10.1080/2287108X.2016.1178501.

